
VALORI PATRIMONIALE ELSEVIERIENE ÎN FONDURILE INSTITUTULUI DE CERCETĂRI ECO-MUZEALE „GAVRILĂ SIMION” TULCEA

Lăcrămioara Manea*

Abstract: *The purpose of this article is to introduce in the scientific circuit two bibliophile values from the collections of “Gavrilă Simion” Eco-Museum Research Institute of Tulcea printed in the 17th century by the famous Dutch Elsevier family of printers and book shoppers. The Elsevier books in Tulcea Museum’s collection are of small format but of great printing refinement, bound in parchment, and both printed in Leiden (Lugduni Batavorum). The printing and editing house of Leiden ranked first in the art of printing and in the number of editions issued in 1626-1655, under the leadership of Bonaventura and Abraham Elsevier. The activity of the Elsevier Printing House from Amsterdam will never surpass that of Leiden. The first book (“Russia seu Moscovia itemque Tartaria”, Lugd. Batavorum: Ex officina Elzeviriana, 1630) is part of “Small Republic” Collection, consisting of 35 micro-monographs of the European states. The volume deserves special mention, as its title appears in the middle of an engraving where Michael the Brave’s portrait is visible, next to two other figures. The second book (Titus Livius, “Historiarum Ab Urbe Condita”, Tomus secundus, Lugd. Batavorum: Ex officina Elzeviriana, 1653) is an edition from the Latin classics series that the Elseviers started in 1629.*

Rezumat: *Prin acest articol ne-am propus să aducem în circuitul științific două valori bibliofile din colecțiile Institutului de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea, imprimate în secolul al XVII-lea de către vestita familie de tipografi și librari olandezi Elsevier. Elsevierele deținute de muzeul tulcean sunt de format redus, de un mare rafinament tipografic, legate în pergament, ambele imprimate la Leiden (Lugduni Batavorum). Casa de tipografie și editură din Leiden a avut întâietatea în arta tiparului și în numărul edițiilor în perioada 1626-1655, sub conducerea unchiului și nepotului acestuia, Bonaventura și Abraham Elsevier. Activitatea tipografiei elsevieriene din Amsterdam nu o va depăși pe cea a Casei din Leiden. Prima lucrare („Russia seu Moscovia itemque Tartaria”, Lugd. Batavorum: Ex officina Elzeviriana, 1630) face parte din Colecția „Micile republici” a Elsevierilor, cu 35 de micromonografii ale statelor europene. Volumul merită o atenție specială, având titlul încadrat într-o gravură unde apare portretul lui Mihai Viteazul alături de alte două personaje. Cea de-a doua lucrare (Titus Livius, „Historiarum Ab Urbe Condita”, Tomus secundus, Lugd. Batavorum: Ex officina Elzeviriana, 1653) este o ediție din seria clasicilor latini, serie începută de Elsevieri în anul 1629.*

Keywords: Elsevier Printing House, Leiden (Lugduni Batavorum), famous printers, Ludovic Elsevier, Bonaventura and Abraham Elsevier, Michael the Brave engraving.

Cuvinte cheie: Casa Tipografică Elsevier, Leiden (Lugduni Batavorum), tipografi vestiți, Ludovic Elsevier, Bonaventura și Abraham Elsevier, gravură Mihai Viteazul.

* Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Str. Progresului, nr. 32, 820009, Tulcea, România; e-mail: lacramanea@yahoo.com

INTRODUCERE

Prelucrarea și reorganizarea fondurilor vechi au evidențiat existența în colecțiile Institutului de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea a două valori patrimoniale imprimate în prima jumătate a sec. al XVII-lea de către vestita familie de tipografi și librari olandezi Elsevier, lucrări ce reprezintă valori bibliofile în sine prin frecvența redusă a acestora în special în țara noastră, prin eleganța tiparului, prin legăturile prețioase și prin referirile cu privire la istoria românilor pe care le conțin.

Olanda (Provinciile Unite), prin dinastia Elsevier, a deținut primatul activității tipografice și editoriale europene mai bine de un veac, începând de la sfârșitul sec. al XVI-lea până la începutul sec. al XVIII-lea, Elsevierii fiind precursorii unor trusturi internaționale de presă și editură. Producția de carte olandeză a depășit hotarele țării prin noua direcție îmbrățișată de către această Casă: titluri în mai multe limbi, formatul redus al cărților pe fondul crizei de hârtie din epocă, până la cele în miniatură (cărțile liliput) și reprezentanți sau filiale în aproape toată lumea.

CONTEXTUL EUROPEAN ȘI CASA TIPOGRAFICĂ ELSEVIER

După marea invenție de la mijlocul sec. al XV-lea a lui Johannes Gensfleisch, cunoscut sub numele de Gutenberg, primele ateliere tipografice au apărut în Germania, la Mainz, după care s-au propagat în întreaga Europă¹. În primul rând factorul social-economic, prin dezvoltarea burgheziei și consolidarea orașelor, a favorizat răspândirea tiparului în Europa. Ieșind de sub controlul bisericii, tiparul s-a răspândit în orașele dezvoltate, iar cerințele burgheziei s-au îndreptat spre lucrări laice, științifice. Pe lângă acest fenomen, curentul renescentist a impus cunoașterea autorilor clasici ai antichității, ceea ce a condus la diversificarea și la dezvoltarea producției de carte. Și dezvoltarea învățământului universitar a dus la creșterea de carte necesară studiului, cu clientelă stabilă în vânzarea tirajului. Astfel, în perioada incunabulară, după Mainz, Frankfurt și Lübeck, tiparul s-a răspândit în Italia, centrul Renașterii. Primele tipografii s-au deschis în 1465 la Roma și în 1469 la Veneția, urmate de noi orașe: Ulm, Breslau în Germania, Florența, Neapole, Bologna, Padova în Italia, Sorbona în Franța, Praga în Cehia, Cetinje în Muntenegru ș.a.².

Totodată, de la sfârșitul sec. al XV-lea putem vorbi de case tipografice europene cu faimă, ai căror reprezentanți s-au implicat direct în procesul editării și tipăririi cărților, devenind tipografi, editori sau librari renumiți. În Italia, tipograful erudit Aldus

¹ Subliniem faptul că tiparul și cartea tipărită erau de mult cunoscute în lumea chineză, unde Dang Chieh „tipărește” prima carte la 868, iar Pi Sheng realizează prima tiparniță mobilă în jurul anului 1045 (Nedelcea 2008, 98).

² Nedelcea 2008, 101-102.

Manutius a înființat, în 1489, o tipografie la Veneția, iar de la 1495 a început editarea clasicilor greci și latini în ediții de buzunar. Literele create de el se folosesc și azi sub numele de aldine, derivate din scrierea cursivă a manuscriselor medievale. Manutius a introdus și numerotarea paginilor, pentru prima dată în istoria tiparului european. La Paris s-a impus, începând cu anul 1501, dinastia tipografică și editorială a lui Robert Estienne, cu un program de asemenea orientat spre literatura clasică a antichității. Cărțile editate de Casa Estienne sunt elegante și fără erori, editura oferind chiar premii celor care descopereau greșeli de corectură sau de tipărire. Mai târziu, în sec. al XVIII-lea, în Franța s-a remarcat familia de editori-tipografi Didot, aducând artei tipografice numeroase îmbunătățiri. Celebre au rămas și edițiile Casei Plantin din Belgia, care a lucrat între anii 1514-1589 și a introdus inovații precum: tiparul pe două coloane, încadrarea titlurilor în chenare artistice, ilustrarea cărților cu gravuri în aramă. În Anglia John Baskerville a deschis o tipografie la 1750, urmată de o fabrică de hârtie³.

În acest context aducem în atenție vestita casă tipografică Elsevier din Olanda, țară cunoscută în epocă și sub numele de Provinciile Unite. Pentru a putea contracara puterea spaniolă reinstaurată în sudul Țărilor de Jos, cele șapte provincii din nord s-au unificat într-un stat federativ. În anul 1581, acestea și-au proclamat independența sub denumirea de „Provinciile Unite”, însă oficial independența lor a fost recunoscută la 1648, prin Pacea de la Westfalia. Victoria pentru libertatea religioasă i-a asigurat Olandei în sec. al XVII-lea un statut de țară liberă, în care mulți protestanți se vor refugia, precum și libertate politică și independență economică. Aici și-au desfășurat activitatea editorială și tipografică, de-a lungul mai multor generații, membrii familiei Elsevier.

Fondatorul Casei de editură a fost Lodewijk (Ludovic) Elsevier, originar din Louvain (Belgia), care a început prin a fi legător de cărți la Anvers. Pe la 1580 el s-a refugiat din regiunea Flandrei în Olanda asemenea multor calviniști, în urma recuceririi Flandrei de către ducele de Alba, stabilindu-se ca librar la Leiden (Leyda, Lugduni Batavorum). La început afacerile sale nu au prosperat, în anul 1587 el acceptând un post de aprod la Universitatea din Leiden renumită, de altfel, în Europa acelei vremi⁴. În 1592 a apărut la Lugduni Batavorum prima publicație elsevieriană, o lucrare a istoricului roman Eutropius, după care titlurile s-au succedat rapid. Pentru editarea cărților sale Ludovic Elsevier și-a asigurat capitalul necesar prin cumpărarea unor biblioteci pe care, ulterior, le-a vândut prin licitații publice, și acestea o premieră în lumea europeană.

Reprezentanții familiei Elsevier, urmași pe mai multe ramuri genealogice, și-au desfășurat activitatea la Leyda, Amsterdam și Utrecht. Astfel, din anul 1617 doi dintre cei patru fii ai lui Ludovic, Matthys și Bonaventura, au continuat afacerea de la

³ Nedelcea 2008, 107-111.

⁴ Vasil-Marinescu 2006, 153; Flocon 1976, 287.

Leiden, în timp ce tatăl s-a stabilit ca librar în orașul Haga și Joost la Utrecht. Ulterior Isaac, fiul lui Matthys, a fost promovat tipograf al Universității din Leiden. Sub direcția lui Abraham I, celălalt fiu al lui Matthys, și a unchiului său Bonaventura, firma Elsevier a realizat în perioada 1626-1655 cea mai mare producție de carte, având relații de afaceri în toată Europa. Abraham s-a ocupat de direcția tehnică a imprimeriei, în timp ce Bonaventura a asigurat direcția comercială. Tipografia și-a desfășurat activitatea în incinta prestigioasei universități din Leiden până la moartea lui Abraham II Elsevier, care a survenit în anul 1712.

De la mijlocul sec. al XVII-lea Casa din Leiden decade, iar tipografia și librăria de la Amsterdam au ajuns să dețină primatul, fără a depăși însă performanțele tipografiei leydane din perioada sa de înflorire. Tipografia din Amsterdam a funcționat din 1638 până în 1655 sub conducerea bătrânului Ludovic Elsevier. În anul 1655 Daniel Elsevier, considerat cel mai bun tipograf al familiei, s-a mutat la Amsterdam și a dat afacerii un nou impuls. Imprimeria a funcționat până la 1680, an în care văduva lui Daniel Elsevier a vândut la Anvers literele, poansoanele și matrițele gravate de Christophe van Dyck, marele gravor olandez al epocii și tehnicianul casei tipografice a Elsevierilor⁵.

PRODUCȚIA DE CARTE ȘI CARACTERISTICILE ELSEVIERELOR

Tipăriturile elsevieriene au contribuit la evoluția culturală a multor țări europene, datorită diversității de conținut și prețului lor accesibil. Elsevierii au tipărit aproximativ 2000 de titluri din cele mai variate domenii ale culturii și științei clasice și contemporane lor, la care se adaugă peste 3000 de lucrări academice. Fără a fi o familie de filologi sau de cărturari, membrii ei s-au orientat și s-au adaptat cerințelor epocii, înconjurându-se de consilieri pricepuți. Inovațiile tehnice le-au garantat succesul: formatul mic, hârtia fină, foaia de titlu elegantă, tirajul mare, prețul avantajos și litera clară. Aceasta din urmă s-a datorat în primul rând lui Christophe van Dyck. Caracterele create de acesta sunt derivate din literele romane atribuite lui Garamond, cărora Christoffel van Dyck le-a dat un aspect elegant, cel al fonturilor elsevieriene mici, rotunde și lizibile⁶.

Alături de *in folio* și *in quarto*, edițiile Elsevier au apărut în două formate mici, mai puțin obișnuite, dar care au reprezentat o adevărată provocare pentru tipografi și gravori: formatul *in -12°* și spectaculosul format *in -16°*, de aproximativ 9/10 × 5 cm, pentru unele serii precum „Micile republici”. Totodată, în epocă, aceste cărți atât de valoroase astăzi au fost relativ ieftine, deci accesibile păturilor largi ale intelectualității

⁵ Flocon 1976, 287-288.

⁶ Olteanu 1992, 133.

și burgheziei în ascensiune. Au existat și alte avantaje; erau ușor de mănuit și de transportat, hârtia era de foarte bună calitate, iar imprimarea și caracterele erau curate, în ciuda literelor mărunte. Însă, alegerea formatelor reduse s-a datorat și scumpirii hârtiei adusă mai ales din Franța, dar și lipsei de materii prime (zdrențele), ambele fiind urmări directe ale războaielor lui Ludovic al XIV-lea și ale Războiului de 30 de ani (1618-1648)⁷. Dintre edițiile *in folio* menționăm pe Philip Cluverius, *Germania Antiqua* (Leyden, 1631), cu gravuri în aramă și pe Piso și Marcgravius, *Historia Naturalis Brasiliae* (Amsterdam, 1648)⁸. În ceea ce privește formatele reduse, instituția muzeală tulceană și Biblioteca Județeană „Ioan N. Roman” Constanța dețin astfel de exemplare dintre care amintim: Ovidius Publius Naso, *Operum*, tom 1-3, Amstelodami, 1652; *C. Iulii Caesaris quae extant: ex emendatione Ios. Scaligeri*, Amstelodami, 1661⁹.

De-a lungul celor peste o sută de ani de activitate editorială și tipografică, Casa Elsevier a avut trei mărci ușor de recunoscut. Prima a fost folosită la Lugduni Batavorum de către fondatorul Ludovic Elsevier și de urmașii acestuia, până la 1620. Emblema reprezenta un vultur cu un mănunchi de șapte săgeți în gheare, simbolizând armele celor șapte Provinciile Unite, și deviza «Concordia parvae res crescunt». După anul 1620, noua marcă tipografică folosită în Leiden înfățișează arborele de măsline sub care se află, în partea dreaptă, un bătrân solitar, iar în stânga desenului deviza «Non solus». Măslinul, simbol al păcii, semnifică liniștea și prosperitatea. Pe tulpina copacului se încolățește un vrei de viță-de-vie cu rod (struguri), ca simbol al așteptării cu răbdare, iar din ciorchine bătrânul încearcă să guste¹⁰ (Fig. 1). Să nu uităm că această emblema corespunde celei mai prospere perioade din activitatea Elsevierilor. Instituția tulceană deține un exemplar din *Historiarum Ab Urbe Condita* a istoricului latin Titus Livius, din 1653, cu această marcă tipografică. Cea de-a treia a fost folosită de ramura Elsevierilor stabilită la Amsterdam, puțin schimbată față de precedentă. Sub măsline apare zeița Minerva cu atributele sale: bufnița, semnificând perspicacitatea, lancea și coiful de aur care conferă protecție purtătorului. Deviza este «Ne extra oleas»¹¹. Au existat și ediții elsevieriene care au apărut fără marca tipografică, ci doar cu adresa editorului (*apud Elsevrios* sau *Ex officina Elseviriorum*) binecunoscută în Europa.

⁷ Flocon 1976, 287.

⁸ Olteanu 1992, 133.

⁹ *Apud* <http://m.cugetliber.ro/stiri-cultura-educatie-bijuteriile-bibliotecii-judetene-colectii-de-carti-in-miniatura>.

¹⁰ Biedermann 2002, I, 252-253; II, 484-485.

¹¹ Vasil-Marinescu 2006, 154.

Fig. 1. Emblema Casei Tipografice Elsevier / Elsevier Printing House's Emblem.

Inspirați și inteligenți, Elsevierii au editat și au tipărit lucrări variate din punct de vedere al conținutului: filologie, clasicii latini, istorie, filozofie, medicină, matematică, dicționare etc. Din anul 1629 a început editarea seriei operelor clasicilor latini: Horațiu, Ovidius, apoi Caesar, Plinius și Terentius (Leyden, 1635), Vergilius (Leyden, 1636), Cicero în 10 volume (Leyden, 1642), Titus Livius (Lugd. Batavorum, 1653-1654). În general, edițiile de clasici nu sunt adnotate sau, dacă conțin totuși note, acestea sunt plasate la sfârșitul lucrării ori în subsolul paginilor, pe două coloane¹². Dintre alte titluri imprimate la Casa din Leiden amintim: Ioannes Meursius, *Criticus Arnobianus ... item Hypocriticus Minutianus*, Lugduni Batavorum: Ex officina Ludovici Elzevirii, 1598, fără marcă tipografică; Daniel Heinsius, *Poematum ... de contemptu mortis*, Lugduni Batavorum, 1621; Johannes Gherhardus, *Exercitationum pietatis*, Lugduni Batavorum, 1630. Acestea din urmă se păstrează în colecțiile Bibliotecii Județene Satu Mare¹³.

De asemenea, colecția cărților de călătorie numită „Micile republici”, semnată de diferiți autori, a consacrat adevărate valori bibliofile prin format, ornamente și

¹² Olteanu 1992, 132-133.

¹³ Vasil-Marinescu 2006, 154-156.

execuție tipografică, fără a exclude aportul informațional istoric și științific pe care îl aduce. Aceste micromonografii, 35 în total, descriu țări europene moderne, dar și state antice (iudaic, grec și roman). Fiecare volum are un frontispiciu sau o gravură aparte, cu reprezentări simbolice caracteristice țării sau regiunii descrise, precum lupoaca pentru statul roman ori Marele zid chinezesc pentru China. Numele desenatorului C.C. Duysend apare deseori pe gravurile paginilor de titlu ale acestei serii. Mai mult, s-a scris că directorul Companiei olandeze a Indiilor de Est avea un cuvânt hotărâtor în alegerea autorilor. În anul 1649 a apărut ultimul volum al colecției, o adevărată enciclopedie despre Japonia¹⁴. Biblioteca Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” deține 23 de volume ale „Micilor republici”, din care enumerăm: *Respublica sive Status Regni Scotiae et Hiberniae*, 1627; *Helvetiorum respublica*, 1627; Ioannes de Laet, *Gallia sive De Francorum regis dominus et opibus*, 1629; *Respublica Romana*, 1629; *Persia sive Regni Persici Status*, 1637; *Portugallia sive De regis Portugalliae*, 1641¹⁵. În această serie au apărut și lucrări ai căror autori sunt necunoscuți. Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea deține un astfel de exemplar, care tratează statul Rusiei sau al Moscoviei, cum apare denumit în sursele medievale: *Russia seu Moscovia itemque Tartaria*, Lugd. Batavorum, 1630.

Din a doua jumătate a sec. al XVII-lea, am amintit că tipografia de la Amsterdam a căpătat o importanță din ce în ce mai mare. Printre autorii care s-au publicat aici se numără: Descartes, Pascal, Molière, Bacon, Grotius, Comenius, Hobbes. Tipărirea operelor lui René Descartes (1596-1650), în limba latină, a început în Olanda protestantă (probabil cea mai tolerantă țară din Europa la acea vreme) încă din timpul vieții filozofului, cu *Meditații* (1641) și *Principii de filozofie* (1644). Astfel, prin răspândirea ideilor sale raționaliste, Elsevierii au avut un rol important asupra gândirii europene¹⁶. Între lucrările editate de Daniel Elsevier menționăm *Satirele* lui Juvenal (Amsterdam, 1671), *Confesiunile Sfântului Augustin* (Amsterdam, 1675), *Instituțiile* lui Iustinian (Amsterdam, 1676) și o lucrare referitoare la istoria Principatului Transilvaniei, *Mémoires de la guerre de Transilvanie et de Hongrie, entre l'Empereur Leopold I et le Grand Seigneur Mehmet IV, Georges Ragorski et les autres successeurs Princes de Transilvanie* (Amsterdam, 1680)¹⁷.

Unele ediții Elsevier au fost tipărite sub pseudonime editoriale, mai exact cu locul de imprimare și cu numele autorului fictive, din considerente politice, religioase sau personale. Falsa adresă „La Colonia, la Pierre Marteau”, corespunzând unui atelier

¹⁴ Flocon 1976, 288.

¹⁵ Mihăilescu 1999, 23.

¹⁶ Vasil-Marinescu 2006, 156-157.

¹⁷ Exemplare ale unora dintre aceste ediții se regăsesc în colecțiile Bibliotecii Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” din București (Mihăilescu 1999, 24).

clandestin din Paris, a fost cea mai răspândită din sec. al XVII-lea și al XVIII-lea, fiind folosită nu doar în Olanda ci și în Franța și Germania. Această adresă a apărut pe câteva publicații elsevieriene atât din Leiden, cât și din Amsterdam, începând cu anul 1657¹⁸.

EDIȚIILE ELSEVIER DEȚINUTE DE MUZEUL TULCEAN

În colecția de carte străină veche a Institutului de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea se păstrează două elseviere, ambele în limba latină, care provin din achiziții ale anilor 1970-1980 de la anticariatele bucureștene. Lucrările au văzut lumina tiparului la Lugduni Batavorum (Leiden), în perioada de glorie a acestei Case cuprinsă între anii 1626-1655.

În ordine cronologică, prima lucrare la care facem referire este un exemplar din *Russia seu Moscovia itemque Tartaria*, tipărit în anul 1630 la imprimeria faimoșilor reprezentanți ai familiei, Abraham și Bonaventura Elsevier.

▪ *Russia seu Moscovia itemque Tartaria: Commentario Topographico atque politico illustratae*, Lugd. Batavorum: Ex officina Elzeviriana, 1630, 4 f. nenumerate, 345 p., 19 p. nenumerate¹⁹.

Fig. 2. *Russia seu Moscovia itemque Tartaria*, Lugd. Batavorum, 1630 – Foaia de titlu cu gravură / Title page with engraving.

Cartea este de format mic, în -16° (11 × 5.5 cm), iar oglinda paginii măsoară doar 9,5 × 4 cm, cu 31 de rânduri pe pagină. Face parte din colecția „Micilor republici” lansată de Casa Elsevier, nu are marcă tipografică, însă în gravura nesemnăată care încadrează titlul lucrării, în registrul superior la mijloc, recunoaștem portretul lui Mihai Viteazul, ca o confirmare a faimei de care s-a bucurat în epocă marele voievod (Fig. 2). Ca și alte titluri ale acestei serii, autorul cărții este necunoscut. Totuși, lucrarea a fost atribuită unor specialiști din sec. al XVII-lea și anume filologului olandez Marcus Zuerius van Boxhorn (1612-1653), profesor la Universitatea din Leiden, care a studiat limbile indo-europene precum și topografului Martin Broniovski.

¹⁸ Flocon 1976, 288.

¹⁹ Graesse 1950, VI (2), 398; Cota: CSV XVII 111.

Lucrarea are ca subiect statul Rusiei sau al Moscoviei, cum i se mai spunea conform surselor medievale, dar tratează și regiunea Tartariei. În evul mediu, Tartaria reprezenta partea de est a marelui imperiu slav, care ajungea până la Nistru, aproximativ spațiul Ucrainei de astăzi. Astfel, regăsim și informații despre români care apar cu termenul de „valahi”, ceea ce pune în evidență caracterul romanic al poporului român. Din cuprinsul lucrării, ce urmează după foaia de titlu, avem clară structura cărții: Rusia este descrisă în 10 capitole sau teme (p. 1-188), iar Tartaria în 5 capitole mari (p. 189-345). Ultimele pagini nenumerate ale volumului cuprind un Index alfabetic, onomastic și toponimic. Țările sunt descrise din punct de vedere geografic, economic, politic, administrativ și militar.

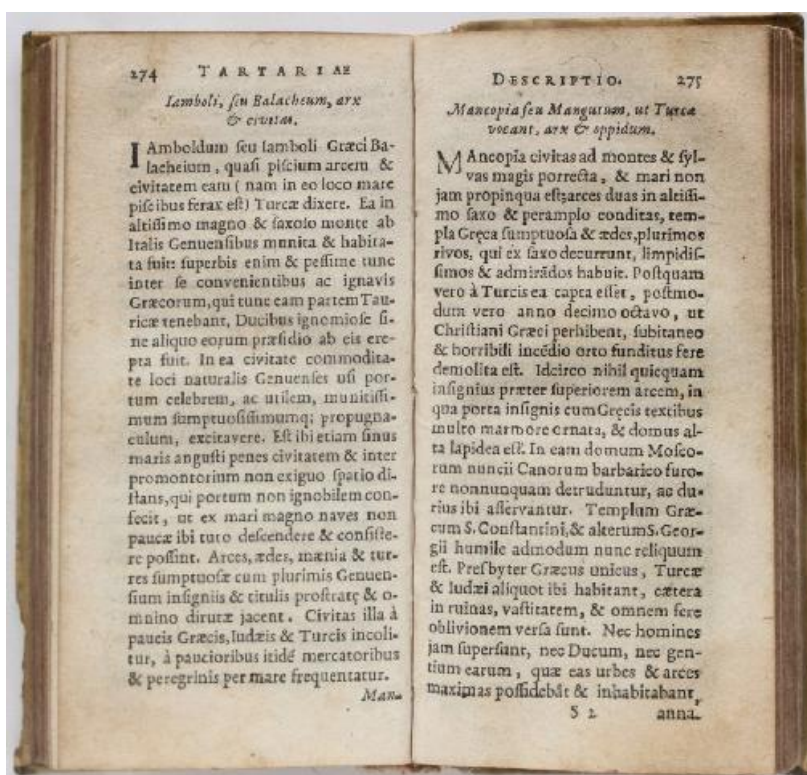

Fig. 3. *Russia seu Moscovia itemque Tartaria*, Lugd. Batavorum, 1630 – Pag. 274-275 cu informații despre români / Pages 274-275 with informations about Romanian people.

Cronica consemnează realități de geografie istorică precum mult discutatul „Lacus Ovidius”, prezent pe hărțile întocmite anterior acestei scrieri, situat aproape de Cetatea Akkerman, nu departe de gurile de vărsare ale Nistrului în Mare, căci se știa că în apropierea unui „lac” Ovidius fusese trimis în exil²⁰. Alte informații despre realitățile românești apar în text când se vorbește despre regiunea Iampoli de pe malul Nistrului, în apropiere de spațiul românesc (Fig. 3).

Fig. 4. *Russia seu Moscovia itemque Tartaria*, Lugd. Batavorum, 1630 – Coperta din pergament / Cover from the parchment.

Deosebită rămâne iconografia acestei lucrări și anume redarea chipului lui Mihai Viteazul la numai trei decenii de la înfăptuirea primei uniri a tuturor românilor. Gravura a intrat și în atenția marelui istoric Nicolae Iorga, cel care a descris chipurile voievozilor români. Constantin I. Karadja aprecia că figura lui Mihai Viteazul din gravura de la 1630 este una apropiată de adevăr, deoarece alte portrete din galeria domnitorilor noștri au fost calificate de N. Iorga „puțin cam de fantasmă”²¹. Astfel, desenul ne prezintă un Mihai Viteazul cu chip liniștit și barbă rotundă, cu căciula înaltă trasă peste urechi, fără pană, cu haina acoperită sus cu misada de blană și cu privirea îndreptată către personajul din stânga gravurii. Cele două personaje sunt foarte probabil oșteni de-ai săi, judecând după costume, boieri cu haine șnuruite în față și cizme lungi, oricum figuri antropologice ale locuitorilor din aceste regiuni²². Acest portret cu chipul liniștit al voievodului, realizat într-o notă realistă, este în antiteză cu celebrul portret executat de pictorul flamand Egidius Sadeler la 1601 sau cu celelalte contrafaceri contemporane ale lucrării lui Sadeler, în care Mihai Viteazul apare cu fața aspră, de războinic, cu ochii aprigi, cu barba ușor răscolită și cu căciula prefăcută turban, ornată cu pene²³.

²⁰ Crișan 2008, 15-16.

²¹ Karadja 1940, 59.

²² Iorga 1930, 8-9.

²³ Iorga 1930, pl. 77.

Legătura cărții este din velin, respectiv din piele de vițel nou-născut, adică un pergament fin (Fig. 4), iar starea de conservare este bună. Foarte puține exemplare din această ediție se păstrează în colecțiile altor instituții și biblioteci din țară precum Muzeul Județean de Istorie din Suceava și Biblioteca Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” din București (două exemplare)²⁴.

Fig. 5. Livius, Titus, *Historiarum Ab Urbe Condita*, Tomus secundus, Lugd. Batavorum, 1653 – Foaia de titlu / Title page.

Al doilea elsevier din colecția muzeului tulcean face parte din opera clasicii antici, mai exact din lucrarea istoricului latin Titus Livius.

▪ Livius (Patavini), Titus, *Historiarum Ab Urbe Condita*, Tomus secundus, Lugd. Batavorum: Ex officina Elseviriana, 1653, 651 p. (inclusiv pagina de titlu), 13 p. nenumerate²⁵ (Fig. 5).

²⁴ Mitric 1990, 22; Mihăilescu 1999, 23.

²⁵ Graesse 1950, IV, 229; Cota: CSV XVII 112.

Este vorba de tomul al 2-lea din cele trei tipărite între anii 1653-1654, având pe pagina de titlu marca tipografică a Casei din Leiden, cu deviza «Non solus». Formatul cărții este în -12° (14 × 9 cm), însă literele și oglinda paginii sunt clare, elegante și curate.

Fig. 6. Livius, Titus, *Historiarum Ab Urbe Condita*, Tomus secundus, Lugd. Batavorum, 1653 – Pag. 3 cu ornamente tipografice / Page 3 with typographical ornaments.

Istoricul latin Titus Livius, al cărui nume de familie nu se cunoaște, s-a născut și a murit la Patavium (azi Padova) în nordul Italiei (cca. 59 a.Chr. - 17 p.Chr.). Opera sa fundamentală, *Ab Urbe Condita*, ilustrează valorile morale și patriotismul romanilor din epoca arhaică până în anul 9 a.Chr. A fost scrisă în 142 de Cărți, însă dintre acestea s-au păstrat numai 35. Ediția elsevieriană din 1653-1654 cuprinde aceste 35 de Cărți structurate în trei volume, primul având două părți. Începând cu pagina a 3-a, tomul al doilea face o scurtă prezentare a Cărților XI-XX și continuă cu Cărțile XXI-XXXII (Fig. 6). Cele 13 pagini nenumotate de la final cuprind un Index alfabetic riguros întocmit. Ediția nu prezintă note, dar are ornamente specifice precum viniete de frontispiciu, viniete finale și inițiale ornate care-i conferă un plus de rafinament. Legătura exemplarului nostru este din pergament pe strat de file, fiind ușor deteriorată în partea inferioară.

CONCLUZII

Prin caracteristicile deosebite prezentate, prin inovațiile aduse și prin conținutul lor, aceste valori ale artei tipografice europene lăsate de vestita Casă Elsevier rămân de referință pentru patrimoniul cultural universal și național. O serie de biblioteci și muzee din țară păstrează în colecțiile lor ediții elsevieriene, însă acestea sunt prea puține dacă ne raportăm la amploarea și la popularitatea fenomenului din sec. al XVII-lea.

BIBLIOGRAFIE

- Biedermann, H. 2002, *Dicționar de simboluri*, I-II, București.
- Crișan, M. 2008, *Publius Ovidius Naso: bimileniul exilării*, Dacia Magazin 51, 14-16.
- Flocon, A. 1976, *Universul cărților. Studiu istoric de la origini până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București.
- Graesse, J.G.Th. 1950, *Trésor de livres rares et précieux ou Nouveau dictionnaire bibliographique*, I-VIII, Milano, Görlich.
- Iorga, N. 1930, *Portretele domnilor români: după portrete și fresce contemporane*, Sibiu.
- Karadja, C.I. 1940, *Despre iconografia domnilor români în veacul al XVII-lea*, Revista de Istorie 26, 1-3, 59-63.
- Mihăilescu, M. 1999, *Ediții elzeviriene în colecțiile Bibliotecii Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”*, în *Biblioteca Bucureștilor*, II, 9, 23-24.
- Mitric, O. 1990, *Valori patrimoniale în fondurile bibliotecii Muzeului Județean de Istorie din Suceava*, RevMuz 1, 21-22.
- Nedelcea, T. 2008, *Carte despre carte*, Craiova.
- Olteanu, V. 1992, *Din istoria și arta cărții. Lexicon*, București.
- Vasil-Marinescu, P. 2006, *Ediții elzeviriene în colecțiile Bibliotecii Județene Satu Mare*, în *Könyves műveltség Erdélyben*, Târgu Mureș, 153-158.

